

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Για πολλούς ένα μεγάλο πνεύμα, ένας ακούραστος αναζητητής της Αλήθειας. Για άλλους ένας αιρετικός, αρνητής της Θρησκείας, που έστρεψε την πλάτη του στο Χριστό. ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, μια από τις πιο αμφιλεγόμενες προσωπικότητες του 20ου αιώνα. Σαράντα χρόνια μετά το θάνατό του, στις 26 Οκτωβρίου 1957, το έργο του εξακολουθεί να διχάζει και να αποτελεί πηγή έμπνευσης, αλλά και πεδίο έντονων αντιπαραθέσεων. Μέσα από ατέλειωτες συζητήσεις, βιβλία και δημοσιεύσεις οι μελετητές αγωνίζονται να ρίξουν φως στις ιδέες του, σε μια προσπάθεια να κατανοήσουμε τις ρίζες της σκέψης του.

η επίδραση του ελευθεροτεκτονισμού και της Θεοσοφίας στο έργο του

Σχεδόν τίποτε όμως δεν έχει γίνει γνωστό για τη σχέση του Καζαντζάκη με δυο μεγάλα φιλοσοφικά ρεύματα, τη Θεοσοφία και τον Τεκτονισμό, που απ' ό,τι φαίνεται επηρέασαν πολύ τη ζωή και το έργο του.

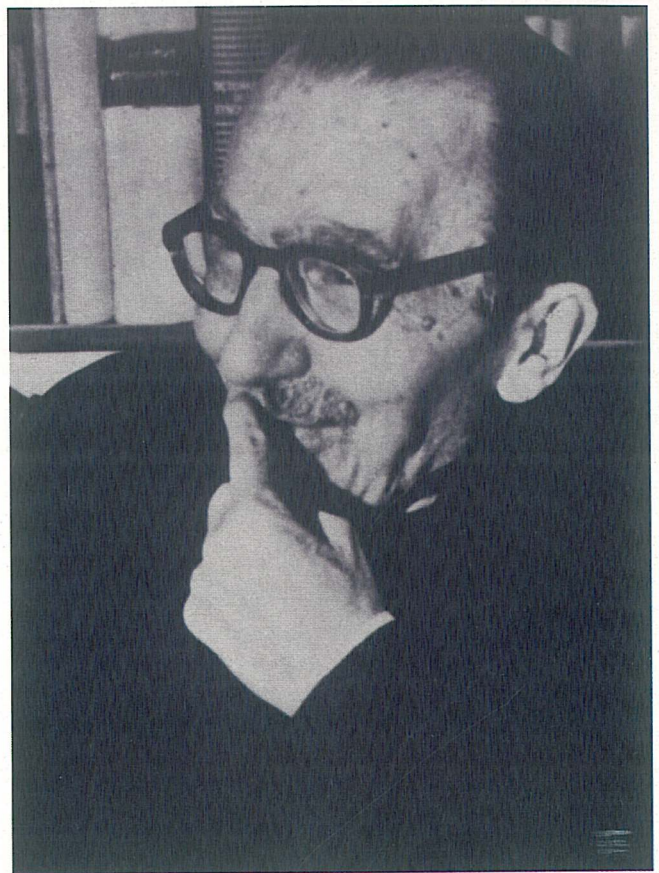
Ο πεζογράφος, ποιητής, δοκιμιογράφος, μεταφραστής, θεατρικός συγγραφέας και κυρίως θεολογών φιλόσοφος Νίκος Καζαντζάκης είναι ίσως ο πιο πολυδιαβασμένος νεοέλληνας συγγραφέας τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας και στο εξωτερικό. Ταυτόχρονα, ο Καζαντζάκης υπήρξε και εξακολουθεί να είναι «σημείον αντιλεγόμενο» όχι τόσο για τη λογοτεχνική του ικανότητα - αυτή έχει αναγνωρισθεί παγκόσμια και ελάχιστα αμφισβητείται από τους επικριτές του - όσο για τις ιδέες που εκφράζει στα βιβλία του και στο σύνολο του έργου του. Είναι οι φιλοσοφικές του ιδέες αυτές που άλλους μαγνητίζουν και άλλους απωθούν. Αυτές οι ιδέες που τις βάζει στο στόμα των ηρώων του ο συγγραφέας με τόσο ζωηρό, πειστικό και παραστατικό τρόπο, δείχνοντας έτσι το πάθος του για την αναζήτηση της Αλήθειας, μια αναζήτηση στην οποία αφιέρωσε όλη του τη ζωή.

Αν αναλογιστούμε ότι τα πιο πολλά έργα του έχουν μεταφραστεί σε περισσότερες από 60 γλώσσες και διαλέκτους, σε αλληπάλληλες εκδόσεις, και έχουν απασχολήσει διεθνώς τους μεγαλύτερους κριτικούς και διανοούμενους, ότι έχει γραφτεί πλήθος μελετών, άρθρων και διατριβών για τις ιδέες που περικλείονται στα βιβλία του, ότι μυθιστορημάτά του έχουν γίνει κινηματογραφικές ταινίες και πολλές εταιρείες σήμερα διαδίδουν σ' ολόκληρο τον κόσμο το έργο του, και ότι το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού παραμένει αδιάπτωτο 40 χρόνια μετά το θάνατό του, είναι εύκολο να αντιληφθούμε ότι έχουμε να κάνουμε μ' έναν συγγραφέα που ξεφεύγει από τα συνήθη μέτρα. Ένας «τιτάνιος άνθρωπος του λόγου», με ένα απίστευτα μεγάλο όγκο πνευματικής παραγωγής, ο Νίκος Καζαντζάκης αποτελεί φαινόμενο όχι μόνο στα νεοελληνικά γράμματα, αλλά και στην παγκόσμια λογοτεχνία.

Παρ' όλα αυτά το έργο του μέχρι σήμερα εξακολουθεί να διχάζει το κοινό και να προκαλεί έντονες αντιπαράθεσεις που σε ορισμένες περιπτώσεις αγγίζουν τα όρια του γραφικού. Όλοι θυμόμαστε τα γνωστά γεγονότα πριν λίγα χρόνια που οδήγησαν στην απαγόρευση στη χώρα μας της προβολής της ταινίας του Σκορτσέζε *Ο Τελευταίος Πειρασμός*, που βασιζόταν στο ομώνυμο βιβλίο του συγγραφέα και ακόμη πριν λίγους μήνες τη στάση κάποιου επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης στη Λάρισα που θεώρησε πως ο Καζαντζάκης είναι επικίνδυνος για τη νεολαία(!), γιατί τα βιβλία του είναι αντίθετα προς το πνεύμα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Από την πλευρά των μελετητών τώρα, και πέρα από φανατισμούς, ενώ ο Καζαντζάκης αναγνωρίζεται ως «διανοούμενος που θεολογεί περισσότερο από όλους τους Έλληνες διανοούμενους» (Μ. Αυγέρης), «μοναδικός Έλληνας λογοτέχνης που έδωσε στο έργο του τόση θέση στο Θεό και το Χριστό που ούτε ο Παπαδιαμάντης δεν έδωσε» (Π. Χάρης) και «ο θρησκευτικότερος όλων των συγγραφέων» (Κ. Τσάτσος), ελάχιστοι έχουν ασχοληθεί με τους επιμέρους φιλοσοφικούς και μεταφυσικούς προβληματισμούς του, όπως η ιδέα της επικράτησης του κοινωνικού χριστιανισμού, το πρόβλημα συνύπαρξης καλού και κακού, η αλληλενέργεια Θεού και κόσμου, το πρόβλημα της θεοδικίας, κ.ά.

Οι περισσότεροι ασχολήθηκαν κυρίως με τη χριστολογία του Καζαντζάκη, όπως αυτή εμφανίζεται στα μυθιστο-

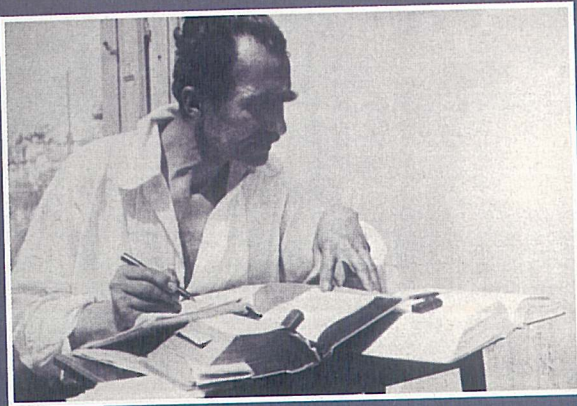

ρημάτά του, είτε για να την επικρίνουν είτε για να την επικροτήσουν. Ακόμη περισσότερο, λίγοι έκαναν τον κόπο να μπουν πιο βαθιά και να αναζητήσουν τις ρίζες των θρησκευτικών του ιδεών που αντανακλώνται στα έργα του. Βέβαια, η θρησκευτική εικονοκλασία του, ο αντικληρικαλισμός ή η μετα-χριστιανικότητα του Καζαντζάκη, όπως την χαρακτήρισαν μερικοί, έχουν ήδη επισημανθεί από πολλούς, όπως επίσης οι επιδράσεις που δέχτηκε από το έργο του Δαρβίνου, του Φρόιντ, του Μπερξόν και φυσικά του Νίτσε, που οι σκέψεις τους χάραξαν βαθιά τη ζωή του.

Έλληνες μελετητές του έργου του, όπως ο Ν. Ματσούκας (*Η Ελληνική Παράδοση του Καζαντζάκη*, 1989) και ο Θ. Δετοράκης (*Ο Καζαντζάκης και το Βυζάντιο*, περιοδικό *Παλίμψηστο* τ. 4^ο) ορθά επεσήμαναν ότι στα βιβλία του παρουσιάζονται πολλά στοιχεία της Ελληνορθόδοξης παράδοσης, ενώ ξένοι όπως οι D. Middleton και P. Bien (*God's Struggler: Religion in the Writings of N. Kazantzakis*, 1996) έχουν να πουν ίσως περισσότερα αφενός για τη θρησκευτικότητά του και τη «θεολογία της πάλης», αφετέρου για το θρησκευτικό αντικομφορμισμό και τη «μεταφυσική της ανταρσίας», όπως χαρακτηρίζουν τη σκέψη του. Ωστόσο, οι μέχρι σήμερα μελέτες γενικά είναι ανεπαρκείς, γιατί δεν εξηγούν από πού αντλεί ο Καζαντζάκης ένα μεγάλο μέρος των ετερόκλητων και φαινομενικά αντιφατικών και προκλητικών

«Ο ουροβόρος όφις», το πρώτο σύμβολο του Ν. Καζαντζάκη

Ο ΤΕΚΤΟΝΙΣΜΟΣ

Ο Τεκτονισμός είναι ένα μυητικό φιλοσοφικό σύστημα που ανάγει την αρχή του στα αρχαία μυστήρια και στις συνεχιζόμενες των λιθοδόμων του Μεσαίωνα. Επίσημα θεωρείται ότι εμφανίστηκε το 1717, όταν 4 Στοές που ήδη λειτουργούσαν στο Λονδίνο ενώθηκαν και αποτέλεσαν τη Μεγάλη Στοά του Λονδίνου και Ουεστμίνστερ. Τα επόμενα χρόνια η διδασχία του υπήρξε γοργή και μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα είχαν ιδρυθεί τεκτονικά εργαστήρια σε όλες σχεδόν τις μεγάλες πόλεις του κόσμου.

Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη που καθορίζει την ταυτότητα και το περιεχόμενό του, ο Τεκτονισμός είναι φιλοσοφικό, προοδευτικό και φιλανθρωπικό σύστημα που τα μέλη του έχουν ως σκοπό την αναζήτηση της Αλήθειας. Επιδιώκει την ελευθερία της σκέψης, δεν είναι θρησκεία ή πολιτική οργάνωση και διακηρύσσει την ανεξίτηρησκαία και την ισότητα των ανθρώπων. Υποστηρίζει την ειρήνη, τιμά την εργασία, ασκεί φιλανθρωπία, δεν ασκεί προσηλυτισμό, σεβεται την παράδοση και προτρέπει τα μέλη του στην εκτέλεση των καθηκόντων τους προς την πατρίδα και την οικογένεια. Για να γίνει κανείς μέλος υπάρχουν δυο μόνο απαραίτητες αρχές (σε ορισμένες χώρες δεν ισχύουν): Να πιστεύει στο Θεό και στην ύπαρξη της αθανασίας της ψυχής.

Τα μέλη συνεδριάζουν σε ειδικούς χώρους που ονομάζονται Στοές. Ο Τεκτονισμός είναι πρώτιστα ένα μυητικό σύστημα. Η προσπάθεια του κάθε μέλους για την πνευματική του ανάπτυξη γίνεται μέσα από τη μελέτη των συμβόλων και των τυπικών των τελετουργιών. Η μελέτη και η κατανόηση των συμβόλων, η βιωματική ζύμωση με τις έννοιες που αρχικά αυτά αποκρύπτουν, αλλά αργότερα αποκαλύπτουν, είναι για τους τέκτονες ο δρόμος, όπως πιστεύουν, που μέσα από τις μύσεις φέρνει τη διέγνωση της συνείδησης.

Η τεκτονική μύση προκαλεί τη διέγνωση της συνείδησης που ξεφεύγοντας από τα στενά όρια του κόσμου των φαινομένων αγκαλιάζει τμήματα της ουσιαστικής υπόστασης του κόσμου και ο μυσόμενος γεύεται την Αλήθεια. Σύμφωνα πάντα με τις μαρτυρίες των τεκτόνων, η διέγνωση αυτή περιλαμβάνει και τη δυνατότητα για βιωματικές εμπειρίες μη υποκείμενες σε ρηματική έκφραση.

Οι μύσεις είναι βασικά τρεις και σηματοδοτούν τους τρεις πρώτους τεκτονικούς βαθμούς που υποδηλώνουν μια αντίστοιχη πνευματική ανάπτυξη: Μαθητής, Εταίρος και Διδάσκαλος. Για τους Διδασκάλους υπάρχουν και περαιτέρω προαιρετικοί βαθμοί σε ανάλογα συστήματα. **A**

ιδεών του. Θα μπορούσε βέβαια κάποιος να ισχυριστεί ότι είναι καθαρά «καζαντζάκης» προέλευσης, δηλαδή προσωπικές πεποιθήσεις. Και πράγματι είναι. Η μεταφυσική του σχεδία είναι πολυφωνική, αλλά οι ρίζες των ιδεών του θα πρέπει να αναζητηθούν αλλού και κυρίως στις επιδράσεις που δέχτηκε από την ένταξή του στον Ελευθεροτεκτονισμό και τις μελέτες του στη θεοσοφία, ένα πεδίο που, όπως ορθά επισημαίνει ο μελετητής του έργου του Βρασιδάς Καραλής, παραμένει μέχρι σήμερα ανεξερευνήτο.

Η φιλοσοφική αναζήτηση του Καζαντζάκη ξεκίνησε πολύ νωρίς όταν σε ηλικία 26 ετών, έχοντας πάρει το πτυχίο της Νομικής Σχολής, φεύγει από την Ελλάδα και έρχεται στο Παρίσι, το 1907, για να παρακολουθήσει μαθήματα φιλοσοφίας από τον Μπερξόν. Ταυτόχρονα μελετά το έργο του Νίτσε και λίγα χρόνια μετά γράφει τη διδακτορική του διατριβή *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*, για να ονομαστεί υπηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στην έδρα της Φιλοσοφίας του Δικαίου.

Στο Παρίσι μένει μέχρι το 1909 και στη συνέχεια επιστρέφει στην Ελλάδα. Εδώ ξεκινάει μια περιπλάνηση με σκοπό να γνωρίσει όλες τις γωνιές της ελληνικής γης και το 1914 επισκέπτεται με τον Άγγελου Σικελιανό το Άγιον Όρος. Η γνωριμία του με το Σικελιανό θα σταθεί καθοριστική, αφού έτσι έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με τις θεοσοφικές ιδέες, που είχαν μεγάλη απήχηση σε πολλούς διανοούμενους εκείνης της εποχής.

Μέσα από το Σικελιανό, που ήταν βαθύς γνώστης της θεοσοφίας, ο Καζαντζάκης ανακαλύπτει έναν καινούριο κόσμο, νέες ιδέες, (κυρίως το θεοσοφικό συγκρητισμό), οι οποίες και είχαν άμεση επίδραση στο έργο του. Έτσι, το 1921 πηγαίνει στη Βιέννη και μελετά τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου και ιδιαίτερα το Βουδισμό. Η ενασχόλησή του αυτή σε συνδυασμό με τη γνωριμία του με τον Κομμουνισμό, την περίοδο 1922-24 που βρισκόταν στο Βερολίνο, είχε ως αποτέλεσμα η μέχρι τότε ιδεολογία του, που ήταν κατά βάση ελληνοκεντρική, να αποκτήσει πλέον έναν πιο οικουμενικό χαρακτήρα.

Σ' αυτό το κλίμα αναζήτησης το 1926 επισκέπτεται τους μοναχούς του Σινά και του Θιβέτ, όπως επίσης την Κίνα και την Ιαπωνία, για να γνωρίσει από κοντά αυτούς τους μεγάλους πανάρχαιους πολιτισμούς.

Την ίδια περίοδο έρχεται για λίγο στη Γαλλία και σύμφωνα με ορισμένα στοιχεία μιείται στον Τεκτονισμό. Το ότι ο Καζαντζάκης υπήρξε τέκτονας είναι γνωστό από τα λεγόμενα του φίλου του, συγγραφέα Παντελή Πρεβελάκη, ο οποίος όμως λανθασμένα αναφέρει ότι ο Καζαντζάκης είχε μνηθεί σε Στοά της Αθήνας το 1907. Την ίδια πληροφορία μεταφέρει και ο Κυριάκος Μητσοτάκης (*Ο Καζαντζάκης μιλεί για το Θεό*, σελ. 53) με την παρατήρηση ότι «δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο για την τεκτονική του σταδιοδρομία, αν ανέβηκε σε ανώτερα δηλαδή στάδια και αν παρακολουθούσε τεκτονικές εργασίες για πολλά χρόνια». Για το ίδιο θέμα, η Έλλη Αλεξίου μνημονεύει τις τρεις τελείες στην υπογραφή του Καζαντζάκη στο γνωστό της βιβλίο *Για να γίνει μεγάλος*. Επίσης, είναι γνωστό ότι σε επιστολόχαρτά του ο Καζαντζάκης είχε τυπώσει τον ουροβόρο όφι, ένα σύμβολο της θεοσοφίας, και μέσα στον κύκλο το ψευδώνυμό του *Πέτρος Ψηλορείτης* με τη

φράση «εν το παν», ενώ στην *Οδύσσειά* του (Β' στιχ. 811-813) μνημονεύει τη σβάστικα, γνωστό αποκρυφιστικό σύμβολο που έχει την καταγωγή της στην αρχαία ινδική θρησκεία.

Τη δεκαετία του '30, ενώ βρισκόταν στην Ελλάδα, ο Καζαντζάκης υπέβαλε αίτηση μήσης σε Στοά της Βορείου Ελλάδος, η οποία όμως απορρίφθηκε, γιατί τον θεωρούσαν άθεο, κάτι που αντιβαίνει μια από τις θεμελιώδεις αρχές του Τεκτονισμού, που είναι η πίστη στο Θεό. Βέβαια, η άποψη αυτή δεν είχε αποτελέσει εμπόδιο για την ένταξη του πριν λίγα χρόνια σε Γαλλική Στοά, γιατί ο Γαλλικός Τεκτονισμός στη συντριπτική του πλειοψηφία έχει διαγράψει από τις βασικές του αρχές την πίστη στο Θεό. Το γεγονός αυτό είχε - από πολύ παλιά - ως αποτέλεσμα οι τεκτονικές δυνάμεις των άλλων κρατών να μην αναγνωρίζουν πλέον το Γαλλικό Δόγμα και να θεωρούν τις Στοές που εργάζονται υπό την αιγίδα του όχι κανονικές, αλλά «άτακτες», δηλαδή εκτός κανονικής τάξης. Έτσι εξηγείται γιατί δεν αναγνώρισε η ελληνική Στοά την τεκτονική ιδιότητα του Καζαντζάκη, που είχε αποκτήσει στη Γαλλία και φυσικά ο λόγος που αρνήθηκε να τον δεχθεί έστω εξαρχής, ως νέο μέλος, λόγω των πεποιθήσεών του.

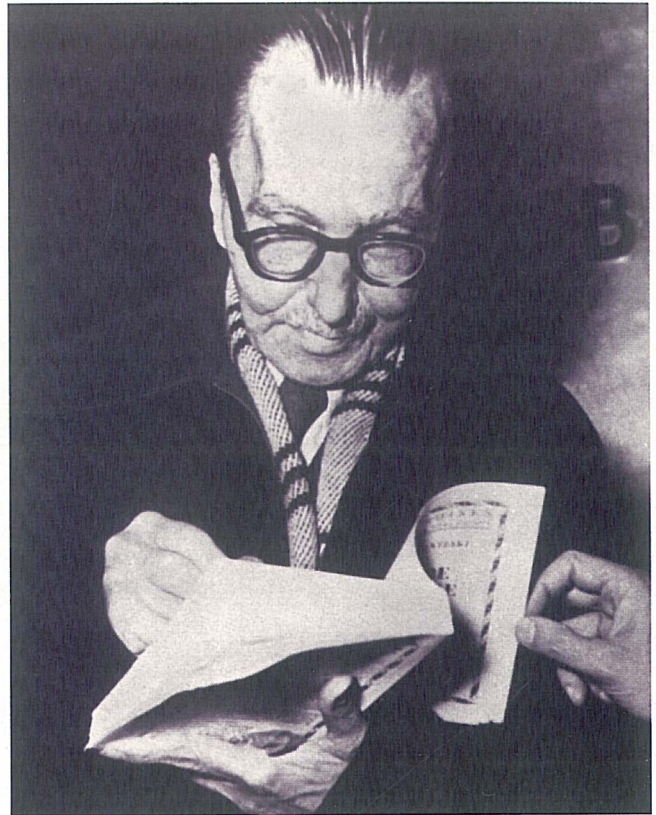
Τί αποκόμισε λοιπόν ο Καζαντζάκης από τη θητεία του στον Τεκτονισμό και το συγχρωτισμό του με τη θεοσοφική σκέψη;

Πρώτα απ' όλα την τάση του για το θρησκευτικό συγκρητισμό, όπως φαίνεται στην *Ασκητική*, αλλά κυρίως την αντίληψη ότι ο Θεός εμφανίζεται με διάφορα πρόσωπα, ανάλογα με τις τοποχρονικές συνθήκες, άλλοτε ως Αλλάχ, άλλοτε ως Βούδας, Θεός, Βράχμα, Ρα, Διόνυσος, Δίας, Γιαχβέ κ.α., όπως και τον παρουσιάζει στα βιβλία του. Για τον Καζαντζάκη δεν έχει σημασία η μορφή, αλλά το ότι υπάρχει Θεός και εμφανίζεται με διάφορα πρόσωπα. Ακόμη, για τον ίδιο, Θεός είναι η ζωτική ορμή του Ηράκλειτου ή το *elan vital* του Μπερζόν. Ο Θεός βρίσκεται μέσα στη ζωή, στον άνθρωπο και μάχεται για τη δική του σωτηρία.

Η σχέση του με τη Θεοσοφία τον οδήγησε στη μελέτη του Βουδισμού και των ανατολικών θρησκειών. Χαρακτηριστικό αυτής της επίδρασης είναι το γεγονός πως δημοσίευσε το πρωτόλειο έργο του *Ώφης και Κρίνος* με το ψευδώνυμο *Κάρμα Νιρβαμή*, όπου σύμφωνα με την ινδουιστική παράδοση *Κάρμα* είναι ο νόμος της σχέσης του αιτίου και του αιτιατού (ό,τι σπέρνει ο άνθρωπος αυτό θερίζει) και *Νιρβάνα* η κατάσταση της απόλυτης ανάπαυσης, στην οποία φθάνει ο άνθρωπος ύστερα από συνεχείς μετενσαρκώσεις με σκοπό την τελειοποίησή του. Επίσης στα μυθιστορήματά του συχνά παρεμβάλει μικρές ιστοριούλες και παραμύθια ανατολίτικης προέλευσης, στα οποία μάλιστα φαίνεται και η υιοθέτηση κάποιων απόψεων σούφικης προέλευσης.

«Όχι ο Θεός θα μας σώσει.
Εμείς θα σώσουμε το Θεό, πολεμώντας,
δημιουργώντας, μετουσιώνοντας
την ύλη σε πνεύμα.»

ΑΣΚΗΤΙΚΗ

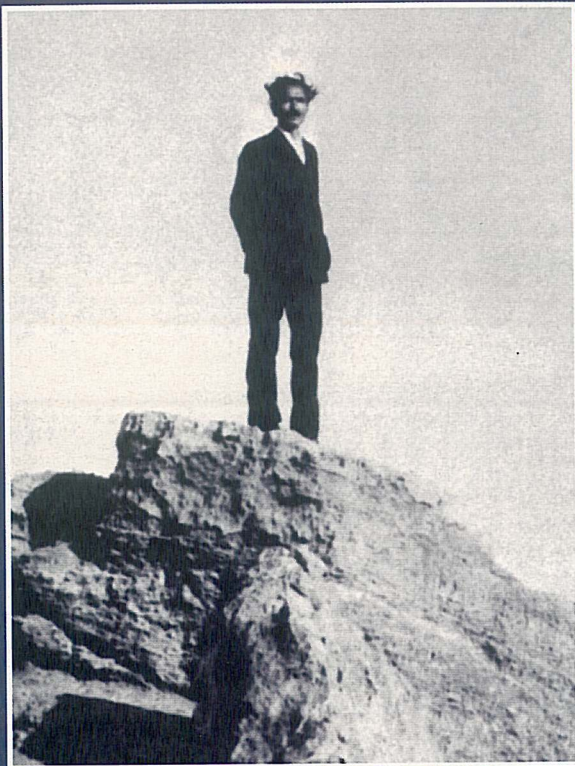
Ο Θεός μετρίδω, πάντα!

Επάνω: Από γράμμα του Νίκου Καζαντζάκη στον Π. Τζελέπη.
Παρατηρήστε τις 3 κωδικές τεκτονικές τελείες κάτω από το «Θεός»

Αριστερά κάτω: Η τεκτονική υπογραφή του Νίκου Καζαντζάκη

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι οι αντιλήψεις του περί καλού και κακού και για τα στάδια ενοποίησης και συγχώνευσης καλού-κακού. Το κακό, όπως συνήθως το εννοούμε, δεν υπάρχει. Για την άποψη του αυτή είναι χαρακτηριστικό το εξής απόσπασμα από την *Ασκητική*: «Δεν πολεμούμε τα σκοτεινά μας πάθη με νηφάλια, ανεμικιά, ουδέτερη, πάνω από τα πάθη αρετή. Παρά με άλλα σφοδρότερα πάθη. Αφήνουμε τη θύρα μας ανοιχτή στην αμαρτία.»

Πίστευε ότι ο άνθρωπος αγωνιζόμενος μεταποιεί την ύλη σε πνεύμα και αυτομουσόμενος φτάνει στο ανώτατο σημείο τελειοποίησης. Συχνή είναι η αναφορά στα έργα του της φράσης: «Θεέ μου κάνε με Θεό» (*Οδύσσεια* Ξ' στιχ. 210-212, *Συμπόσιο* σελ. 48, *Ο Τελευταίος Πειρασμός* σσ. 152, 273). Όπως και οι θεοσοφιστές, αρνιόνταν να δεχτεί ότι υπάρχει κόλαση, άσχετα αν τη μνημονεύει συχνά στα μυθιστορήματά του βάζοντας τους ήρωες του να λένε φράσεις για τον παράδεισο και την κόλαση. Παράλληλα, ο Καζαντζάκης πίστευε ότι ο

η Θεοσοφία

Θεοσοφία είναι ένας όρος με τον οποίο ονόμαζαν οι Αλεξανδρινοί φιλόσοφοι του 3^{ου} μ.Χ. αι. την αρχαία σοφολογία και την κρυμμένη σοφία. Η κίνηση αυτή που συνδεόταν με το Χριστιανικό Γνωστικισμό και το Νεοπλατωνισμό, περνώντας μέσα από διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα το Μεσαίωνα, έγινε ευρύτερα γνωστή το 1875, όταν η Έλενα Πέτροβα Μπλαβάτσκι ίδρυσε τη Θεοσοφική Εταιρεία. Σύμφωνα με την Μπλαβάτσκι, η Θεοσοφία είναι η βάση όλων των θρησκειών και των φιλοσοφιών του κόσμου και ως φιλοσοφικό σύστημα στοχεύει στην αυτογνωσία του ανθρώπου και στην αποκάλυψη της μοναδικής Αλήθειας.

Οι τρεις κύριοι σκοποί της Θεοσοφικής Εταιρείας, όπως έχουν διατυπωθεί, είναι:

- α. Αδελφότητα μεταξύ των ανθρώπων χωρίς διάκριση φυλής, χρώματος, θρησκείας ή κοινωνικής θέσης,
- β. Μελέτη των αρχαίων θρησκειών με σκοπό τη σύγκριση και τη συναγωγή μιας παγκόσμιας ηθικής και
- γ. Μελέτη και ανάπτυξη των θείων δυνάμεων που υπάρχουν σε λανθάνουσα μορφή στον άνθρωπο.

Οι ιδέες αυτές, που είναι ένα μίγμα βουδιστικών, ινδουιστικών και χριστιανικών δοξασιών, γνώρισαν μεγάλη άνθηση στις αρχές του αιώνα και η Θεοσοφική Εταιρεία εξαπλώθηκε με παραρτήματα σε πολλές μεγάλες πόλεις του κόσμου. **A**

Αίγινα, 7-8/Μαΐ 1938

Αγαπώμε... Κιχέν'λα.
 Les signes sont les plus importants de l'écriture
 sans a.) β. écriture. Για τις γραμμές είναι σημαντικό με την
 βοήθεια, με την οποία τις διαβάζει το έργο της διαβάζει το
 γίνονται να τις κέρνουν όπως είναι αναγκαίο.
 Αναστροφή η δία η' αεροσφαιρίσματα.
 Μια χαρά προσέσωσε ήταν και τις : έγινε ως ενοχλήσεων

Από επιστολή του Ν. Καζαντζάκη. Το Γιν-Γιανγκ με τις γραμμές του Ι-τσινγκ, ένα σύμβολο του Σίντο αλλά και της Θεοσοφίας.

Θεός «κρατάει σφουγγάρι και ότι όλοι οι αμαρτωλοί θα σωθούν και ο σατανάς ο ίδιος» (Ο Φτωχούλης του Θεού, σελ. 318).

Μια αξιοσημείωτη παράμετρος στο έργο του είναι ότι πρόσωπα ανταρτών και επαναστατών τα παρουσιάζει ως ήρωες ή άγιους, κάτι που και η Θεοσοφία αναγνωρίζει σε μυθικές μορφές όπως ο Δαθάν, ο Αβιρών, ο Κάιν, ο Ιούδας κ.α. Ειδικά τον Κάιν, ο Καζαντζάκης, όπως και ο πολύ παλαιότερός του Λόρδος Μπάιρον, τον εκθειάζει: «Ο Κάιν, αυτός ο απελπισμένος και περήφανος. Τον αγαπώ, ως αγαπούμε ό,τι

Ο Νίκος Καζαντζάκης με τον Άγγελο Σικελιανό, 10.10.1921

Επάνω: Από την τελετή στη Βιέννη, όπου του απονεμήθηκε το Βραβείο της Ειρήνης (28.06.1956).

Αριστερά: Στην Αντίμπ, με την γυναίκα του Ελένη το 1956.

σύζυγός του Ελένη Καζαντζάκη σε συνέντευξή της στην εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ* (21.01.96) αναφέρει ότι ο Καζαντζάκης άντλησε το υλικό του από τα Απόκρυφα Ευαγγέλια.

Ο Καζαντζάκης ασπαζόταν την άποψη - διαδεδομένη στους κύκλους των τεκτόνων και θεοσοφιστών - ότι ο Ιησούς είχε μαθητεύσει κοντά στους Εσσαίους. Τέλος, πίστευε ότι ο Ιησούς ήταν άνθρωπος που είχε μέσα του το Θεό, ακριβώς όπως όλοι οι άνθρωποι. Για τον Καζαντζάκη όλοι είμαστε εν δυνάμει θεάνθρωποι, όλοι έχουμε μέσα μας το θείο και με τον αγώνα και την προσωπική άσκηση υπάρχει η δυνατότητα να αποκτήσουμε ίσως κάποτε τη θεία υπόσταση του Χριστού και να φτάσουμε στη θέωση. Την ίδια άποψη υπογραμμίζει και ο R. Steiner (Στάινερ), ο ιδρυτής της Ανθρωποσοφίας, που αναφέρει: «Για εκείνους που έχουν αναγνωρίσει τη θεία τους φύση, ο Ιησούς και ο Βούδας είναι μνημένοι με την πλέον υψηλή έννοια. Ο Ιησούς είναι ένας μνημένος μέσω της εγκατοίκησης της ύπαρξης του Χριστού μέσα του...» (*Αρχαία Σοφία και Χριστιανισμός*, σσ. 108-110).

Έτσι και στον Καζαντζάκη. Ο άνθρωπος έχει μέσα του το Θεό, αλλά πρέπει να αγωνιστεί για να τον σώσει. Ο ίδιος ο Θεός χρειάζεται βοήθεια. Γι' αυτό και η *Ασκητική* του έχει τον υπότιτλο *Salvatores Dei*, δηλαδή *Σωτήρες του Θεού*. A

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ είναι νομικός με σπουδές φιλοσοφίας-θεολογίας και συγγραφέας. Το παρόν άρθρο είναι απόσπασμα από την ανέκδοτη μελέτη του με τίτλο Φιλοσοφικοί και Μεταφυσικοί Προβληματισμοί στο Έργο του Νίκου Καζαντζάκη.

μας μοιάζει» (Ε. Αλεξίου, *Για να γίνει μεγάλος*, σελ. 138). Όσον αφορά τον Ιούδα είναι γνωστό ότι παίζει ηγεμονικό ρόλο στα μυθιστορήματά του και ιδιαίτερα στον *Τελευταίο Πειρασμό*. Όπως και οι αρχαίοι Γνωστικοί, ο Καζαντζάκης ισχυρίζεται ότι η προδοσία του Ιούδα είναι μια θεϊκή αποστολή. Τον θεωρεί συνεργάτη του Ιησού στη σωτηρία του κόσμου και εμφανίζει το Χριστό να παρακαλεί τον Ιούδα να πάει στους Φαρισαίους να τον προδώσει, έργο που για το συγγραφέα είναι πολύ βαρύτερο από τη σταύρωση του ίδιου του Ιησού. (*Ο Τελευταίος Πειρασμός*, σσ. 423, 437).

Όπως και η ιδρύτρια της Θεοσοφίας Ε. Μπλαβάτσκι, ο Καζαντζάκης πίστευε ότι τα Ευαγγέλια είναι παραποιημένα και έπρεπε κάποιος να τα αποκαταστήσει. Ο ίδιος έγραφε ότι προσπαθούσε «να ξανσαρκώσει την ουσία του Χριστού, παραμερίζοντας τις σκουριές, τις ψευτιές και τις μικρότητες που το φόρτωσαν και τον παραμόρφωσαν όλες οι εκκλησίες και όλοι οι ρασοφόροι της χριστιανοσύνης». Στην προσπάθειά του αυτή μελέτησε πολλά απόκρυφα βιβλία της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης απ' όπου άντλησε πολλά στοιχεία που τα θεωρούσε αν όχι περισσότερο, τουλάχιστον εξίσου αξιόπιστα με αυτά της Βίβλου. Για τον *Τελευταίο Πειρασμό*, το πολύκροτο αυτό έργο, η